

Fra risiko til mulighed: At kende socialt udsatte stofbrugeres miljø er afgørende for at kunne hjælpe dem

Udsatte stofbrugere i København lever i risikofyldte miljøer. Det er vigtigt at kende de sociale, politiske og materielle faktorer i miljøer, der belaster stofbrugere, for at kunne hjælpe dem. Mindst lige så afgørende for hjælpen er det dog at forstå, hvilke ressourcer og muligheder der kan skabes i lokalmiljøet.

AF ESBen HOUBORG

Esben Houborg er sociolog og lektor ved Center for Rusmiddelforskning

Vi er en gruppe forskere fra Center for Rusmid-delforskning (Aarhus Universitet), Københavns Professionshøjskole og Region Hovedstadens Psykiatri, som netop har afsluttet et forskningsprojekt om socialt udsatte stofbrugeres hverdagsliv i København. Udgangspunktet for projektet var at undersøge lokalmiljøets betydning for stofbrugernes belastninger og adgang til ressourcer tre forskellige steder i København: på Vesterbro, i den nordvestlige del af byen og på Amager – her med særligt fokus på området omkring institutionen Sundholm, som hjælper socialt udsatte mennesker.

I projektet arbejdede vi med en teori om "risikomiljøer" og "mulighedsmiljøer" (vores oversættelse af det engelske "risk environment" (1) og "enabling environment" (2)), som i de senere år er blevet brugt i forskning i skadesreduktion for stofbrugere. Tilgangen flytter fokus væk fra det enkelte individ og over på miljøet i forståelsen af de belastninger, stofbrugere kan opleve, og mulighederne for at forebygge dem. Man undersøger, hvordan faktorer i lokalmiljøet og på det overordnede samfundsmæssige plan påvirker sundhed og livskvalitet i positiv og negativ retning.

Der findes mange risici i de miljøer, udsatte stofbrugere færdes i

Som nævnt undersøgte vi tre forskellige stofbrugsmiljøer i København: på Vesterbro, i det nordvestlige København samt området omkring institutionen Sundholm på Amager. Stofbrugsmiljøerne i de tre områder er forskellige, og det har betydning for sammensætningen af risici og belastninger. Vesterbro er det største stofbrugsmiljø i København, hvor der kommer mellem 600 og 800 stofbrugere om dagen. Det er det sted i København, hvor mange af de mest aktive stofbrugere søger hen. Det fremgik også af vores spørgeskemaundersøgelse, som viste, at en tredjedel af stofbrugerne, vi interviewede på Vesterbro, brugte stoffer 5 gange om dagen eller mere, mens det kun var 9 % i Nordvest, og 14 % på Amager. Samtidig brugte stofbrugerne på Vesterbro i gennemsnit 5975 kr. om måneden på stoffer, mens de i Nordvest brugte 2339 kr. og på Amager brugte 3076 kr.

Det større stofforbrug leder i sig selv til højere risici. Men omstændighederne, man indtager stoffer under, spiller også en vigtig rolle. Nogle steder er mere risikable end andre. I forhold til overdoser kan det være fatalt at indtage stoffer

alene, fx i ens egen lejlighed. I forhold til sygdom er det mere risikabelt at indtage stoffer under uhygiejniske forhold, fx udendørs. Et stofindtagelsesrum kan minimere begge disse risici, og i København er det eneste område, hvor der findes stofindtagelsesrum, Vesterbro. Det ser vi også afspejlet i, at 70 % af stofbrugerne fra Vesterbro havde brugt et stofindtagelsesrum den seneste uge, når de skulle indtage stoffer, mens det kun var 16 % i Nordvest og 17 % på Amager. Imidlertid kan der være kø ved stofindtagelsesrummene, og nogle stofbrugere foretrækker ikke at bruge dem af forskellige årsager, bl.a. utryghed ved andre stofbrugere. Derfor vælger de at tage stoffer andre steder, fx i det offentlige rum eller trappeopgange. Det kan forklare, at 55 % af stofbrugerne på Vesterbro havde indtaget stoffer et sådant – mere risikofyldt sted – den seneste uge. Det samme gjorde sig 'kun' gældende for 19 % i Nordvest og 28 % på Amager. Som sagt kan ens eget hjem være et risikofyldt sted at indtage stoffer, specielt hvis man er alene. Her viste undersøgelsen, at lige under halvdelen af stofbrugerne fra både Vesterbro og Nordvest havde indtaget stoffer derhjemme den seneste uge, mens det var 36 % af stofbrugerne fra Amager. **Man kan altså sige, at på den ene side tilbyder Vesterbro ved at have stofindtagelsesrummet en vigtig ressource mht. at minimere stofrelaterede risici, men samtidig betyder sociale (utryghed) og systemiske (kapacitetsproblemer) faktorer, at Vesterbro også bliver et risikofyldt miljø, fordi alternativet ofte er at indtage stoffer mindre sikre steder.**

Dertil kommer, at fordi Vesterbro er hjemsted for det største og mest aktive stofbrugsmiljø i byen, er det også et miljø, hvor en lang række af de risici, som er forbundet med stofbrugsmiljøer, er større end i de to andre områder. Det gælder særligt risikoen for at blive udsat for tyveri, røveri, vold og seksuelle overgreb (a). Det viser vores undersøgelse også. Det var fx en større andel af stofbrugere på Vesterbro, som havde været udsat for nogle af disse overfaldstyper, end i de to andre områder. 42 % af deltagerne fra Vesterbro havde været udsat for grov vold den seneste år, mens det var 33 % i Nordvest og 29 % på Amager. Vores undersøgelse viser også, at stofbrugere på Vesterbro i gennemsnit havde været udsat for vold flere gange end stofbrugere fra de to andre områder. De udsatte stofbrugere, vi interviewede, beskrev da også ofte selv Vesterbro som belastende og risikofyldt.

Vores undersøgelse bekræfter også, at stofbrugere uanset området generelt er en ekstremt udsat gruppe, når det gælder vold, når man sammenligner med den gennemsnitlige befolkning, hvor 2 % var udsat for grov vold.

I stofbrugsmiljøer findes der dog også vigtige ressourcer

Når man undersøger socialt udsatte stofbrugeres lokalmiljøer, er det dog også vigtigt at se på, hvilke ressourcer der findes, og hvilke muligheder for hjælp der kan gives med tanke på disse ressourcer. I undersøgelsen har vi skelnet mellem uformelle ressourcer, som man har adgang til gennem sine sociale relationer og netværk, og formelle ressourcer, som man har adgang til via offentlige eller private hjælpetilbud. I forhold til de formelle ressourcer har vi desuden skelnet mellem højtærskelressourcer, som kræver visitation fra kommune eller læge, og lavtærskelressourcer, som ikke kræver visitation.

De uformelle ressourcer har vi i undersøgelsen opdelt i fire kategorier: stofrelaterede, materielle, sociale og affektive/emotionelle ressourcer.

Uformelle ressourcer - stofrelaterede:

En vigtig ressource for mange stofbrugere er naturligvis stoffer; desto mere aktivt (hyppigt og omfattende) et stofbrug man har, desto vigtigere er stofferne i hverdagen. Det er derfor også på Vesterbro, vi fandt den største andel stofbrugere, som fik stofrelateret hjælp i deres sociale netværk, fx at få stoffer eller kontakter til at købe stoffer. Stofferne kan fx være kokain eller heroin, men det kan også være illegal substitutionsmedicin (medicin, som gives til at erstatte stoffer) som for eksempel metadon. Det var en større andel af stofbrugere i Nordvest end i de andre bydele, som brugte illegal substitutionsmedicin, hvilket kan indikere, at flere i det område supplerer den legale lægeordnede medicin, de i forvejen fik, fordi de synes, at de ikke får nok.

Uformelle ressourcer - materielle:

Når man lever en udsat og fattig tilværelse på overførselsindkomst og måske bruger en stor del af sine penge på stoffer, kan uformel materiel hjælp, fx mad fra lokalmiljøet, spille en vigtig rolle. I forhold til at få penge, mad og overnatningsmuligheder var det igen på Vesterbro, at vi fandt den største andel, men tæt fulgt af deltagerne fra Amager. Det var fx 33 % på Vesterbro, 25 % på Amager og 20 % i Nordvest, som fik mad af andre.

Uformelle ressourcer - sociale:

Sociale ressourcer kan også spille en vigtig rolle. For eksempel kan det være vigtigt at have nogen i nærmiljøet, der kan hjælpe med at beskytte én, hvis man færdes i miljøer, hvor der er stor risiko for at blive udsat for vold og overgreb. I forhold til beskyttelse var der det samme mønster som mht. materielle ressourcer: Den største andel, som modtog beskyttelse, var på Vesterbro med 31 %, fulgt af Amager med 23 % og til sidst Nordvest med 18 %.

I forhold til sociale ressourcer vil vi nævne, at vi spurgte stofbrugere om, hvem de var sammen med i hverdagen, og derefter om, hvem de oplevede som en støtte i hverdagen. Her fandt vi, at mens stofbrugere mest var sammen med andre stofbrugere, så var det i højere grad andre end stofbrugere, de oplevede som en støtte i hverdagen. For eksempel venner og bekendte, som ikke brugte stoffer, familien og fagpersoner på behandlingstilbud og væresteder. Den mest markante forskel på, hvem man var sammen med, og hvem man oplevede som en støtte, fandt vi blandt stofbrugere på Vesterbro. Her svarede 62 %, at de var sammen med andre stofbrugere i hverdagen, mens det kun var 19 %, som oplevede venner og bekendte, der brugte stoffer som en støtte. I Nordvest var det 49 %, som var sammen med andre stofbrugere i hverdagen, og 39 %, som oplevede andre stofbrugere som en støtte. Disse resultater passer godt sammen med de kvalitative beskrivelser af forskellene på stofbrugsmiljøerne i de forskellige områder af byen, hvor Vesterbro blev beskrevet som et mere rå og utrygt sted end Nordvest og Amager. Når det er sagt, så var der også stofbrugere, som oplevede Vesterbro som et sted, hvor de kunne mødes med venner og bekendte.

Uformelle ressourcer - emotionelle:

Den form for uformel hjælp, som flest stofbrugere fortalte, at de modtog fra andre, var opmuntring, støtte og moralsk opbakning. Især stofbrugere fra Nordvest svarede, at de fik den slags støtte fra lokalmiljøet. Det gjaldt således 66 % af stofbrugere fra Nordvest, mens det var 56 % af deltagerne fra Vesterbro og 44 % af deltagerne fra Amager. **Dette korresponderer godt med svar på spørgsmål om stofbrugernes bekymringer i hverdagen, hvor det, der fyldte mest, var at svigte mennesker, man holdt af, altså affektive og emotionelle relationer med andre mennesker.**

Om der er formelle ressourcer, fx væresteder, spiller også en vigtig rolle

Ligesom der er forskel på miljøernes risikoprofil, er der også forskel på områderne med hensyn til de formelle ressourcer, der findes. En vigtig forskel er, at der er flere lavtærskelressourcer på Vesterbro end i de to andre områder. Dette kan forklares med, at Vesterbro har en lang forhistorie med at være et område med mange socialt udsatte mennesker, samt det særlige stofbrugsmiljø i området. Vi ser det afspejlet i, at en større andel af stofbrugere på Vesterbro end i de andre to områder bruger lavtærskeltilbud som sundhedsklinikker, væresteder og uddeling af gratis eller billig mad, og en mindre andel er i substitutionsbehandling og får hjælp fra kommunale kontaktpersoner og mentorer.

På den måde kan de formelle ressourcer i de forskellige områder måske siges at matche de forskellige grupper af stofbrugere i områderne. Men forskellene kan også ses som udtryk for mangel på tilgængelige tilbud. **Når det for eksempel er 56 % af stofbrugene på Vesterbro, som er i substitutionsbehandling, mens det er 83% af stofbrugerne fra Nordvest, er det muligvis udtryk for manglende tilbud om substitutionsbehandling, som matcher de mest udsatte stofbrugere på Vesterbro.** I forbindelse med COVID-19 etablerede Københavns Kommune et tilbud om fremskudt substitutionsbehandling på Vesterbro for at nedbryde de barrierer, som nogle stofbrugere oplever. Ordningen er siden blevet udvidet og løber foreløbig i en 4-årig periode. Modsat på Vesterbro er der få lavtærskeltilbud i Nordvest, men derimod tre substitutionsbehandlingstilbud. Især stofbrugerne fra Nordvest fortæller om kedsomhed og ensomhed, specielt hvis de prøver at lægge livet som aktiv stofbruger bag sig, og et værested som socialt tilbud er derfor en manglende ressource.

Fra risikomiljø til mulighedsmiljø

Med miljøtilgangen i vores undersøgelse samt i anden forskning er der fokus på, hvordan man kan komme til at arbejde med stofbrugeres hverdagsmiljøer og de ressourcer og belastninger, der findes der, som supplement til at fokusere på individet alene. Ved at undersøge de sociale, materielle og politiske betingelser, som socialt udsatte stofbrugere lever under, kan man forsøge at identificere nogle af de faktorer, som er årsager til de belastninger, de oplever. Men samtidig kan man også identificere ressourcer, herunder ressourcer, som findes udenfor velfærdssystemet og blandt stofbrugerne selv. På den måde kan man forsøge at gøre risikomiljøer til mulighedsmiljøer, der gør det lettere for stofbrugere at have et godt helbred og en god livskvalitet.

Denne artikel er baseret på et større forskningsprojekt om hverdagsliv for udsatte stofbrugere foretaget i samarbejde mellem Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet (lektor Esben Houborg, adjunkt Louise Christensen og ph.d.-studerende Siri Mørch Pedersen), Københavns Professionshøjskole (lektor Nanna Kappel, lektor Mette Kronbæk og lektor Kristian R. Fahnøe) og Kompetencecenter for Dobbelt diagnoser, Region Hovedstadens Psykiatri (leder og seniorforsker Katrine Schepelern Johansen, som også er lektor ved Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet).

Projektet er støttet af VELUX FONDEN.

På www.rusmiddelforskning.dk (under 'Forskningsprojekter' → 'Hverdagsmiljø for udsatte stofbrugere') kan du læse mere om projektet og downloade en gratis bog med nogle af resultaterne.

Referencer:

(1) Rhodes, T. (2002). "The 'risk environment': a framework for understanding and reducing drug-related harm." *International Journal of Drug Policy* 13(2): 85-94.

(2) Moore, D. and P. Dietze (2005). "Enabling environments and the reduction of drug-related harm: Re-framing Australian policy and practice." *Drug and Alcohol Review* 24(3): 275-284.

(a) Se Se artiklen 'Kvinder, som lever på den åbne stofscene, ser seksuelle overgreb som en selvfølge i deres liv' på s. 20 i dette nummer af STOF samt kapitlet om samme i antologien 'Byen og Rusmidlerne' (udgivet af Center for Rusmiddelforskning), som denne artikel er baseret på.